

JANA DOUBRAVSKÁ

KOMUNIKACE V DYSFUNKČNÍCH A FUNGUJÍCÍCH MANŽELSTVÍCH

*„Definitivní recepty, jak komunikovat, neexistují.“
(Paul Watzlawick)*

ÚVOD

Do manželských a rodinných poraden přicházejí klienti s problémy, v jejichž podtextu je dotaz na to, co je žádoucí, zda lze ty či ony procesy v rámci rodinného soužití považovat za „normální“, správné, žádoucí či nikoli. S podobnými otázkami se na poradny obrací také instituce tvořící síť péče o rodinu a děti (orgány péče o dítě, školy, soudy či lékařská zařízení). Ani psycholog zastávající princip hodnotové a hodnotící neutrality se v rámci poradensko-terapeutického procesu neobejde bez určité představy o tom, jaké interakce jsou v rodinném systému žádoucí, a které naopak přispívají k rozvoji dysfunkcí a krizí.

Důležité je, aby se normativní pohled na rodinu a manželství opíral více než o morální konstrukty či poznatky extrapolované z patologie o empirická zkoumání eufunkčních rodin. Hlavním měřítkem funkčnosti by měla být percipovaná (a prožívaná) spokojenost všech členů rodiny se vzájemným soužitím.

Výzkum, jehož výsledky zde předkládáme, je součástí širšího projektu zaměřeného na charakter jednotlivých komponent a procesů v rodinném soužití. Při přípravě projektu jsme se inspirovali výzkumy, které prováděli v 80. letech Olson (1989), Beavers, Riskin se svými spolupracovníky a pracovníci McMasterovy a Brownovy university (in Walsh, 1982). Tyto práce byly primárně zaměřeny na sledování pozitivních procesů v rodině a manželství, je jim společná snaha o komplexnost a akceptace systémového přístupu.

V úvahách o funkčnosti a dysfunkčnosti vycházíme z procesuálního pojetí normality a částečně také z pojetí normality jako ideálu (in Walsh, 1982).

Spolu s Plaňavou (1993) chápeme rodinu jako „strukturovaný celek (systém), jehož smyslem, účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný a stabilní prostor (prostředí) pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí“. Charakterizujeme ji

prostřednictvím čtyř komponent struktury, intimity, osobní autonomie a hodnotové orientace a dvou procesů, k nimž řadíme vedle dynamiky právě komunikaci.

Při vymezení pojmu komunikace narážíme na odlišná pojetí jak v systémové teorii, z níž vychází praxe současného manželského a rodinného poradenství, tak v teorii systemické, která se z výše jmenované vydělila na začátku 80. let. Zatímco systémová teorie chápe sociální systém jako tělesně komponovaný, složený z lidských individuí a jejich vzájemné interakce, systemické teorii je bližší pojetí sociologické. Považuje sociální systém za množinu prvků, jimiž jsou jednoduché komunikační elementy (akty, sekvence), vztahy mezi nimi (tj. specifické návaznosti těchto aktů) a také hranice, které jsou dány smyslem komunikace (Ludewig, 1990). Ústřední částí systému není tedy lidská bytost, nýbrž komunikační sekvence. Podle Strnada (1992), představitel systemického pojetí, vzájemné sociální vztahy fyzických osob nevymezují téma konverzace (komunikace), ale téma konverzace určuje konkrétní podobu vztahů mezi lidmi (tj. sociálním systémem). Sociální tedy není primárně funkcí zúčastněných osob, nýbrž funkcí konverzačního tématu (komunikace). Komunikace vymezuje způsob účasti jednotlivých osob v interakci, nikoli naopak.

Studium výše uvedených postulátů nás vede k závěru, že zatímco v rámci systémové teorie je komunikace produktem sociálního systému (lidské interakce), považuje ji teorie systemická za jakési ohnisko, kolem něhož se sociální systém buduje, konstituuje.

V našem integrujícím uvažování o komunikaci ve funkčním (dysfunkčním) manželství nechápeme oba uvedené přístupy kontradiktoricky. Přistupujeme k nim v souladu s komunikačně relační hypotézou Plaňavy (1986), která předpokládá, že komunikace je proces, který nejen odráží, ale současně také utváří veškeré komponenty rodinného soužití, včetně jeho dynamiky.

V modelech fungování rodiny považují Beavers a ostatní jmenovaní autoři (in Walsh, 1982) komunikaci za jednu z klíčových dimenzí manželského a rodinného soužití. Značnou pozornost otázkám poruchové a neporuchové komunikace věnují také behaviorálně orientovaní autoři (Gottman, 1976) či zastánci racionálně edukativního přístupu (Plzák, 1988). I v jejich pojetí tvoří komunikace podstatnou složku manželského soužití, formu, kterou si partneři sdělují informace, způsob, jakým řeší problémy a sdílejí vzájemné pocity. V behaviorální terapii je v komunikačním procesu kladen důraz na vzájemnou výměru rolí, na význam posilování a zpětné vazby, jakož i na efektivní řešení problémů.

Satirová, představitelka humanistické psychologie a rodinné terapie, řadí komunikaci ke čtyřem důležitým aspektům rodinného soužití (spolu se sebehodnocením, pravidly rodinného soužití a vazbou rodiny na společnost). Představuje si ji „jako obrovský deštník, jenž zakrývá a ovlivňuje vše, co se mezi lidmi odehrává“ (1994, s.52). Satirová, stejně jako jiní humanisticky orientovaní autoři (u nás např. Křivohlavý), klade důraz na přímé vyjadřování pocitů a na naslouchání, jako nezbytné prvky komunikace ve fungujících vztazích.

Z teoretických poznatků i z výsledků empirických sledování, které jsme shromáždili v úvodní etapě výzkumu, a které jsme zde pouze nastínili, je patrný význam, jenž jednotliví autoři, jakož i různé teoretické směry, přikládají komunikačním procesům v rodině a v manželství.

Je-li komunikace proces, který zrcadlí úroveň systémové interakce, pak lze předpokládat rozdíly v komunikaci funkčních a dysfunkčních párů. Výsledky sledování, jakož i teoretické úvahy různých autorů, existenci těchto rozdílů potvrzují nebo alespoň naznačují.

VÝZKUM

Cílem našeho výzkumu bylo ověřit existenci rozdílů v komunikaci funkčních a dysfunkčních párů a specifikovat charakter těchto rozdílů. Sledovali jsme vliv nezávisle proměnné, kterou byla funkčnost (resp. dysfunkčnost) manželství, na průběh a charakter partnerské komunikace (na závisle proměnnou).

Stanovili jsme řadu operacionálních hypotéz (Doubravská, 1994), v nichž jsme se zaměřili na následující ukazatele:

- existence metakomunikace;
- uspokojování potřeby partnerské komunikace;
- komunikace osobních témat;
- otevřená komunikace pocitů;
- výskyt generalizovaných výroků;
- užívání subjektivních formulací sdělení;
- výskyt pozitivního posilování a přítomnost humoru v partnerské komunikaci;
- výskyt intrusí a výroků snižujících hodnotu partnera;
- kontextová jasnost sdělení;
- přítomnost skrytých programů;
- existence zpětné vazby;
- celkový charakter partnerského rozhovoru;
- způsob zacházení s tématy s emočně silným, negativním nábojem;
- charakter neverbálních složek komunikace;
- soulad mezi verbální a neverbální složkou;
- postoje a taktika jednání partnerů v oblasti rozhodování;
- množství konfliktů a délka trvání rozlad;
- souhlas s obsahem mýtů, jež se vztahují ke komunikaci;
- shoda manželů v percepci kvality vzájemné komunikace.

SOUBOR ZKOUMANÝCH OSOB

Sledovaný soubor tvořilo celkem čtyřicet manželských párů, z nichž dvacet náleželo do skupiny funkčních manželství a dvacet do skupiny manželství dysfunkčních.

Dysfunkční páry byly vybrány z klientely manželských a rodinných poraden v okresech Brno, Jihlava, Zlín a Žďár nad Sázavou. Do vzorku byly zahrnuty dvojice, které dobrovolně, bez doporučení nějaké instituce (soudu či orgánu péče o dítě), vyhledaly odbornou pomoc, protože partneri byli s manželstvím nespokojeni. Subjektivní nespokojenost obou partnerů v manželství považujeme spolu s objektivním posouzením manželské krize odborníkem (psychologem) za dostatečně validní kritéria k tomu, abychom s dysfunkčností manželství operovali jako s nezávisle proměnnou.

Skupinu funkčních manželství tvořily páry, v nichž: /1/ oba partneri aktuálně hodnotili své manželství jako stabilní a spokojené; /2/ manželé byli v dosavadním vývoji manželství schopni vlastními silami (bez odborné pomoci) udržet stabilitu matrimonia; a /3/ které manželské poradci, případně zacvičení a instruuovani studenti psychologie, hodnotili jako „fungující soužití s dobrou prognózou“.

Vzhledem k obtížnému získávání odpovídajícího počtu funkčních dvojic bylo problematické zajistit homogenitu obou sledovaných skupin ve všech ukazatelích. Zaměřili jsme se na to, aby byla kritéria homogenity, a tím srovnatelnosti, splněna zejména v ukazatelích: vývojová fáze rodiny a manželství, počet dětí úroveň vzdělání obou partnerů. Homogenita faktoru pohlaví byla dána přirozeně tím, že jsme sledovali manželské páry.

METODIKA

Protože v současné době nemá poradenská praxe standardizovanou metodu schopnou komplexně mapovat kvalitu a průběh komunikace v dyádě, směřovaly naše první kroky k vytvoření metod vhodných k měření sledované proměnné. Získané teoretické poznatky, jakož i dosavadní zkušenosti manželských a rodinných poradců s užíváním nestandardních metod sledování partnerské interakce prokázaly oprávněnost integrovat informace získané jak metodami přímé, tak zprostředkované detekce. Z těchto důvodů jsme zkonstruovali dotazníky a škály, jež jsme označili MR-Kom 1 až MR-Kom 4.

Dotazník pro poradce (MR-Kom 1)

obsahuje základní informace o sledované manželské dvojici (šifra klientů, délka manželství, věk a vzdělání partnerů, bydliště, počet dětí, jejich věk a pohlaví), jakož i sdělení manželského poradce o tom, kdo inicioval kontakt s poradnou, jaký byl nabízený problém, zda se poradenské intervence účastnili oba partneri, zda se konalo společné sezení. Odborný poradce v něm posuzuje také intenzitu a dobu trvání manželské krize, odhaduje tzv. rozvodový potenciál (vyjadřuje se k prognóze manželství).

Škály k posouzení komunikace klienta (MR-Kom 2)

obsahují dvacet dva posuzovacích škál a slouží k měření individuálních komunikačních dovedností klienta. Jde o upravenou a rozšířenou verzi *Škály k posouzení komunikace v dialogu (ŠPKD)*, jejímž autorem je Plaňava (1993). Jednotlivé škály jsou zaměřeny na obsahovou i formální stránku komunikace, hodnotí její verbální i neverbální složku.

V našem výzkumu s metodou pracovali poradenští psychologové (při posuzování funkčních dvojic také zacvičení studenti psychologie), kteří na základě individuálního sezení s klientem (s respondentem) hodnotili na pětibodových škálách úroveň komunikace v následujících ukazatelích:

- schopnost setrvt u námětu;
- subjektivní x objektivní vyjadřování;
- konkrétnost x generalizace;
- neúplné, nedokončené věty (myšlenky);
- časové přesmyky, útěky do minulosti; – intruse;
- připisování negativních úmyslů, čtení myšlenek;
- obviňování, osočování partnera;
- zpětná vazba verbální – vyžadovaná;
- zpětná vazba spontánně poskytovaná poradci;
- doba trvání očního kontaktu;
- tón hlasu;
- výrazy tváře;
- zpětná vazba neverbální;
- držení těla;
- práce s tělem;
- známky nejistoty;
- motorický klid x neklid;
- projevy rukou(gestikulace);
- projevy nohou;
- skřížení rukou, nohou;
- vztah mezi verbální a neverbální složkou komunikace.

Škály k posouzení komunikace páru (MR-Kom 3)

– vedle položek analogických s položkami v MR-Kom 2 sledují a posuzují počet komunikačních aktů, charakter dialogu, toleranci odlišného názoru, přítomnost skrytých programů, nepřímé odpovědi, pozitivní zpětné vazby a celkové aranžmá sezení.

Dotazník k posouzení partnerské komunikace (MR-Kom 4)

– obsahuje čtyřicet šest položek, opírajících se o subjektivní vnímání a posouzení dyadické komunikace v manželství oběma partnery. Osmnáct položek dotazníku je zaměřeno na sebezposouzení, v dalších šestnácti položkách posuzuje

respondent komunikaci svého partnera a následně hodnotí komunikaci vzájemnou (deset položek). Poslední dvě položky zjišťují míru spokojenosti s manželstvím (kritérium funkčnosti, dysfunkčnosti vztahu).

Dotazník je subjektivní výpovědí partnerů, zjišťující:

- celkovou dobu, která je v manželství věnována komunikaci;
- frekvenci výskytu osobních témat;
- preferenci komunikačních práv;
- způsoby zacházení s nepříjemnými tématy v komunikaci;
- výskyt otevřené komunikace pocitů;
- schopnost setrvat u tématu;
- kontextovou jasnost sdělení;
- /ne/přítomnost zpětných vazeb;
- subjektivní x objektivní vyjadřování;
- výskyt „čtení myšlenek“;
- užívání faulů a „ran pod pás“;
- existenci metakomunikace;
- výskyt humoru;
- oblasti sporů a hádek;
- délku trvání rozlad;
- rozdělení kompetencí v oblasti rozhodování;
- souhlas (nesouhlas) s tvrzeními, které jsou obsahem rodinných mýtů a vztahují se ke komunikaci.

Většina položek dotazníku jsou škálové, pětistupňové položky. Respondent si vybírá tu variantu odpovědi, která je v souladu s jeho jednáním, která odpovídá jeho názorům. U některých otázek má možnost volit více odpovědí, případně stručně popsat vlastní reakce. Dotazník má variantu pro ženy a pro muže.

ZPŮSOB SBĚRU, POSTUPY VYHODNOCENÍ A ANALÝZY DAT

Při administraci metod jsme spolupracovali s manželskými a rodinnými poradci v Brně, v Jihlavě, ve Zlíně a ve Žďáře nad Sázavou. Ti vyplnili za každou manželskou dvojici dotazník MR-Kom 1 a škály MR-Kom 2 a MR-Kom 3. Podkladem pro vyplnění posuzovacích škál MR-Kom 2 byla individuální sezení s partnery (zvlášť s mužem a zvlášť se ženou). Vzájemná komunikace byla hodnocena na základě společného sezení, v jehož průběhu byly komunikovány problémové oblasti manželského soužití. Obdobným způsobem jsme postupovali také při posuzování komunikace partnerů ze skupiny funkčních manželství. Rozdíl byl pouze v tom, že ve většině případů neprobíhala jednotlivá sezení v prostředí manželských poraden, nýbrž v bytě manželů či posuzující osoby (tj. manželského poradce nebo k tomuto účelu zacvičeného studenta psychologie).

Dodáváme, že skupina funkčních manželství se rekrutovala z dvojic, které manželští poradci a posuzující studenti znali a mohli u nich tudíž předpokládat dostatečnou míru motivace ke spolupráci. Dvojice byly navíc vybrány tak, aby

splňovaly kritéria homogenity (vzhledem ke skupině dysfunkčních manželských párů).

Nevýhody a možné nedostatky plynoucí z užití nestandardních metod jsme redukovali volbou zkušených manželských a rodinných poradců, zácvikem studentů a vytvořením operacionálních definic sledovaných proměnných.

Validitu dotazníkových údajů, jež mohou být zatíženy značnou subjektivitou ze strany respondentů, jsme zvýšili vzájemným srovnáním výpovědí obou partnerů. Navzdory nástrahám, které skýtá užití nově konstruovaných metod, se domníváme, že tyto poskytly dostatečné množství cílených a validních informací potřebných k ověření stanovených hypotéz.

Při statistickém zpracování dat jsme s hodnotami získanými z posuzovacích škál pracovali jako s kvantitativními proměnnými a kódovali jsme je analogicky. Také většina položek z dotazníku MR-Kom 4 byla kódována jako kvantitativní proměnná. Kvalitativní položky téhož dotazníku byly značeny kombinací znaků 0 a 1. Rozdíly mezi hodnotami závisle proměnné ve skupinách funkčních a dysfunkčních manželství byly sledovány metodou t-test. Při analýze dat byla použita také metoda F-test významnosti rozdílů variability. Míra shody ve výpovědích partnerů uvnitř obou skupin byla testována koeficientem korelace dle Pearsona.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Výsledky získané kvantitativní i kvalitativní analýzou dat potvrdily platnost většiny postulovaných hypotéz.

V tabulce předkládáme zjištěné signifikantní rozdíly v komunikaci funkčních a dysfunkčních dvojic.

Tabulka:
**ROZDÍLY V KOMUNIKACI FUNKČNÍCH
A DYSFUNKČNÍCH DVOJIC**

ukazatele komunikace	funkční manželství	dysfunkční manželství
VERBÁLNÍ KOMUNIKACE		
potřeba komunikace	adekvátně saturována	nespokojenost s časem věnovaným komunikaci
komunikace osobních témat	častá komunikace osobních problémů, sdílení starostí, časté žádosti o radu a pomoc	ojedinělá komunikace osobních témat, partneři se málo žádají o pomoc nebo radu
otevřená komunikace pocitů	častá a oběma partnery vítaná	ojedinělá, popř. pouze sdělování negat. pocitů
přítomnost generalizovaných výroků	ojedinělý výskyt	časté a výrazně patrné užívání generalizovaných výroků
pozitivní posilování	časté pochvaly a vzájemná oceňování	ojedinělý výskyt nebo absence pochvaly a oceňování

ukazatele komunikace	funkční manželství	dysfunkční manželství
humor, převažující emocionální ladění	častý výskyt humoru, převažuje pozitivní emocionální ladění komunikace	ojedinelý výskyt humoru nebo jeho absence, převažuje negativní emocionální ladění
intruse	absence nebo jen ojedinelý výskyt intrusí	partneři si často „skáčou do řeči“
výroky snižující hodnotu partnera	absence či ojedinelý výskyt	časté osočování a obviňování partnera, připisování negativních úmyslů, připomínání povinností
kontextová jasnost sdělení	jasný a srozumitelný kontext jednotlivých sdělení	„zamlžená“, nejasná, méně čitelná komunikace, partner přesně neví, o čem druhý ve skutečnosti hovoří
přítomnost skrytých programů	absence skrytých programů	časté a výrazně čitelné skryté programy
výskyt neverbální zpětné vazby (ZV)	aktivní práce s neverbální ZV	nedostatek, popř. málo čitelné až matoucí neverbální ZV
charakter rozhovoru	vyváženost komunikačních vstupů; schopnost setrvat u jednoho tématu; reciprocita rolí naslouchající–hovořící	jeden partner výrazně dominuje, zahlcuje komunikaci časté střídání témat; ulpívání na tématu; tzv. výsledkový dialog
přístup k odlišnému názoru, akceptace témat partnera	akceptace odlišných názorů, jakož i témat, která navrhl partner	neochota akceptovat odlišný názor i téma navržené partnerem
množství konfliktů v manželství	partneři soudí, že „mají“ méně konfliktů než jiní, nebo „jako všude“	partneři se domnívají, že v jejich manželství je konfliktů „více než je obvyklé“
délka trvání rozlad	několik minut	až několik dnů
role „usmiřovatele“	osoba, která po hádce jako první usiluje o usmíření je někdy muž, jindy zase žena	je typická pouze pro jednoho z partnerů
NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE		
prostorový distanc	partneři blízko sebe (Ø40 cm)	partneři mezi sebou preferují větší vzdálenost (Ø70 cm)
oční kontakty	tvoří 65-90 % z celkové doby rozhovoru	ojedinelý, chybějící; popř. strnulý pohled
tón hlasu	vyjadřuje vstřícnost a zájem	nezúčastněný, popř. podrážděný
práce s tělem	tendence naklánět se k partnerovi	tendence odvracet se od partnera
výrazy tváře	adekvátní obsahu sdělení	neadekvátní obsahu sdělení
držení těla	tělo spíše vzpřímené, uvolněné	tělo spíše strnulé, svěšené
motorický neklid	absence	častý a výrazný

KOMUNIKACE V DYSFUNKČNÍCH A FUNGUJÍCÍCH MANŽELSTVÍCH

ukazatele komunikace	funkční manželství	dysfunkční manželství
projevy rukou	ruce uvolněné, přiměřená gestikulace	ruce spíše neklidné (mnutí rukou, poklepávání na stůl, hrání si s tužkou, apod.)
projevy nohou	spíše v klidu	výrazně neklidné: podupávání, pohupování apod.
vztah mezi verbální a neverbální složkou	převažuje soulad mezi oběma složkami	časté diskrepance mezi obsahem sdělení a doprovodnými neverbálními projevy

Charakteristiky komunikace ve funkčních a dysfunkčních manželstvích, jak jsou uvedeny v tabulce, jsou polární. Neznamená to však, že se v komunikaci funkčních dvojic neobjevují komunikační znaky, které lze obecně považovat za dysfunkční (např. intruse či užívání generalizovaných výroků) a naopak – že bychom v komunikaci trvale či aktuálně dysfunkčních manželských párů nenašli pozitivní komunikační prvky. Podstatné je, že výskyt dysfunkčních komunikačních znaků v komunikaci partnerů z funkčních manželství, jakož i přítomnost pozitivních komunikačních projevů v interakci dysfunkčních dvojic, jsou méně časté, nevýrazné.

Z výsledků vyplývá, že percepce kvality vzájemné komunikace, stejně jako výskyt čtení myšlenek v partnerské komunikaci nediferencují mezi skupinami funkčních a dysfunkčních manželství. K podobnému zjištění dospěl také Gottman (1976), který zdůrazňuje, že v percepci čtení myšlenek je důležitá neverbální stránka sdělení a na ní závisí, bude-li čtení myšlenek vnímáno jako citlivý pokus o sblížení nebo jako kritická připomínka či výrok ohrožující sebepojetí partnera.

V našem sledování pocházely výsledky vztahující se k této hypotéze z dotazníku MR-Kom 4, který nedává možnost podchytit pozitivní, případně negativní neverbální klíče vztahující se k výrokům, jež bychom mohli kódovat jako čtení myšlenek. Pro případná další sledování se nabízí hypotéza, že čtení myšlenek je ve funkčním manželství doprovázeno pozitivními neverbálními klíči a následuje po něm souhlas partnera, zatímco v dysfunkčním manželství je provázeno negativními neverbálními klíči a následuje po něm nesouhlas (vyjádřený nebo nevyjádřený). Mohli bychom tedy uvažovat o pozitivním nebo negativním čtení myšlenek jako prostředku diferenciací mezi funkčními a dysfunkčními dvojicemi.

Mezi ukazatele, které nediferencují mezi oběma sledovanými skupinami patří také užívání subjektivních formulací sdělení a způsobu zacházení se zpětnou vazbou. Zatímco pro muže z dysfunkčním manželství je užívání subjektivních formulací statisticky významně méně časté než pro muže z manželství funkčních, rozdíl mezi ženami z funkčních a ženami z dysfunkčních manželství průkazný není. Neprůkaznost druhé části hypotézy – to jest, že ženy z funkčních manželství budou v porovnání s ženami z dysfunkčních manželství častěji užívat

subjektivních formulací sdělení – nás přivádí k myšlence, že užívání subjektivních formulací je vlastní více ženám než mužům, a to bez ohledu na kvalitu vztahu. Muži a ženy z funkčních manželství častěji užívají ve vzájemné komunikaci neverbální zpětnou vazbu. Naproti tomu verbální zpětná vazba je v omezené míře vyžadována i poskytována jak partnery ve funkčních, tak partnery v dysfunkčních manželstvích.

V oblasti rozhodování existují rozdílné postoje a taktiky jednání v obou sledovaných skupinách. Pro funkční manželské páry je typické rozdělení a akceptace kompetencí. Znamená to, že existují oblasti, v nichž má hlavní slovo muž a jiné, v nichž rozhoduje žena. V dysfunkčních dvojicích je tato taktika rozhodování statisticky významně méně častá, partneři preferují jiné postupy, včetně využití tzv. nezávislého činitele (los nebo třetí osoba).

Způsob zacházení s emočně negativně nabitými tématy v komunikaci nelze považovat za spolehlivý detektor kvality vztahu, neboť srovnání chování partnerů z obou sledovaných skupin neprokázalo signifikantní rozdíly. Výsledky naznačují, že zatímco muži z dysfunkčních dvojic dávají přednost bezprostřední, otevřené kritice partnerky, muži ze skupiny funkčních manželství inklinují ve stejné situaci spíše k užití selektivní zpětné vazby. Tito muži také častěji respektují přání partnerky mlčet, nevyjadřovat se k tématu, zatímco muži ze skupiny dysfunkčních manželství uvedenou komunikaci vymáhají.

Z výpovědí partnerů ze skupiny funkčních manželství je patrné, že také v jejich soužití existují spory a konflikty. Analýza informací o hlavních oblastech sporů získaných od partnerů z obou skupin poukazuje na časté spory a konflikty s tematikou sexuálního soužití, povahových rysů partnera, rodinného rozpočtu a zaměstnání jako na signifikantní ukazatele nastupující či probíhající manželské krize.

Hypotéza, v níž jsme předpokládali, že dysfunkčnost manželství se projeví v souhlasu obou partnerů s tvrzeními, která jsou obsahem rodinných mýtů, nebyla prokázána. Zjistili jsme, že zatímco partneři z funkčních manželství mají shodný názor na obsah sledovaných mýtů, partneři z dysfunkčních manželství se rozcházejí v názorech na mýtus „manželství bez tajemství“ a „čtení myšlenek“. Fakt, že ženy z dysfunkčních manželství s obsahem těchto mýtů nesouhlasí (zatímco jejich manželé ano), by se mohl negativně projevovat ve vzájemné komunikaci. Jelikož v našem výzkumu primárně nešlo o sledování sdílení mýtů oběma partnery, nýbrž o srovnání skupin funkčních a dysfunkčních manželství, nemůžeme výše uvedený postřeh posílit výsledky statistického srovnání. Pouze na něj poukážeme jako na potencionálně ověřitelnou hypotézu.

ZÁVĚRY

Charakter komunikace je závislý na kvalitě vztahu. Rozdíly v komunikaci ve funkčních a dysfunkčních manželstvích byly prokázány v následujících ukazatelích:

KOMUNIKACE V DYSFUNKČNÍCH A FUNGUJÍCÍCH MANŽELSTVÍCH

- uspokojování potřeby partnerské komunikace;
- komunikace osobních témat;
- otevřená komunikace pocitů;
- výskyt generalizovaných výroků;
- výskyt pozitivního posilování a přítomnost humoru;
- výskyt intrusí a výroků snižujících hodnotu partnera;
- kontextová jasnost sdělení;
- přítomnost skrytých programů;
- percipovaná existence neverbální zpětné vazby;
- celkový charakter partnerského rozhovoru (vyváženost komunikačních aktů, setrvání u tématu, rozdělení rolí hovořící – posluchač);
- charakter neverbálních složek komunikace;
- soulad mezi verbální a neverbální složkou komunikace;
- postoje a taktika jednání manželů v oblasti rozhodování;
- množství a délka trvání rozlad;
- shoda v percepci kvality vzájemné komunikace mezi manželi.

Prezentovaný výzkum byl primárně zaměřen na potvrzení, shrnutí a rozšíření poznatků o charakteristických znacích komunikace v dysfunkčních a fungujících manželstvích, na něž ve svých modelech fungování rodiny upozornili Olson (1989), Beavers, Riskin, pracovníci McMasterovy a Brownovy university (in Walsh, 1982) nebo u nás – manželé Langmeierovi (1972).

Domníváme se, že znalost rozdílů v komunikaci funkčních a dysfunkčních párů, shrnutá a prezentovaná v tabulce charakteristických znaků komunikace ve funkčních a dysfunkčních manželstvích, může nalézt (a bezpochyby již nalézá) adekvátní uplatnění v praxi manželských a rodinných poradců. Například zjištění většího počtu dysfunkčních komunikačních znaků v partnerské komunikaci v iniciální fázi poradensko-terapeutického procesu může poradci zorientovat se v tom, jak funguje rodinný systém, zmapovat ty oblasti rodinného soužití, které jsou nejvíce tangovány či získat informace o tom jak se individuální komunikační nedostatky obou nebo jednoho z partnerů podílejí na udržování patologického stavu.

Na poznatky o charakteristických rysech komunikace ve funkčních a dysfunkčních vztazích lze navázat rovněž v dalších fázích poradensko-terapeutického procesu. Návčik pozitivních komunikačních dovedností může být významným prostředkem restrukturační partnerského vztahu. Zvyšující se výskyt funkčních komunikačních znaků v manželské interakci, diagnostikovaný v průběhu poradensko-terapeutických intervencí, může být významným ukazatelem pozitivní odborné intervence či správně zvolené strategie při práci s konkrétním manželským párem nebo rodinou.

I když metody posouzení partnerské komunikace vytvořené pro účely našeho výzkumu neprošly procedurami standardizace, můžeme na základě získaných

výsledků konstatovat, že spolehlivě diferencují mezi funkčními a dysfunkčními dvojicemi. Tato skutečnost nás vede k optimistickému pohledu na možnost užití dotazníků a škál MR-Kom 1 až MR-Kom 4 v poradenské praxi a to zejména v případech, kdy se má psycholog vyjádřit ke kvalitě partnerského nebo rodinného soužití, aniž by měl možnost rodinu či partnerský vztah dlouhodobě sledovat. Uvědomujeme si, že i za těchto okolností by nebylo žádoucí opírat se pouze o informace získané těmito metodami, zvláště pokud ještě neprošly procedurami standardizace. Nicméně se zdá, že zařazení současné (experimentální) verze dotazníku MR-Kom 4 do souboru diagnostických metod může být zdrojem potřebných a tolik žádoucích informací.

LITERATURA

- CAPPONI, V. – DLABAČOVÁ, E.(1978): Příspěvek k diagnostice kvality manželského soužití. Čs. psychiatrie, 74, 1978, č. 4, s. 200 – 205.
- DOUBRAVSKÁ, J.(1994): Detekce a posouzení komunikačních procesů : příspěvek k diagnostice a porovnání komunikace v dysfunkčních a fungujících manželstvích. Diplomová práce. Brno, FF MU.
- GOTTMAN, J. et. al.(1976): A Couple s Guide to Communication. Illinois, Research Press.
- LANGMEIER, J. – LANGMEIEROVÁ, D.(1972): Rodinná interakce a vývoj dítěte. Psychológia a patopsychológia dieťaťa, VII, č.1, s. 6 – 12.
- LUDEWIG, K. (1990): Přednáška o systemickém přístupu, Praha.
- OLSON, D. H., et al.(1989) : Circumplex Model : Systematic Assessment and Treatment of Families. N. York, The Havorth Press.
- PLAŇAVA, I.(1993): Funkční a dysfunkční soužití v rodině a manželství: některé koncepty a modely. In: Sborník prací FF MU, I 27, s. 67 – 73.
- PLAŇAVA, I.(1986): Systémově – interakční paradigma rodiny. Psychológia a patopsychológia dieťaťa, XXI, č. 2, s.113 – 125.
- PLZÁK, M.(1988): Poruchy manželského soužití. Praha, SPN.SATIROVÁ, V.(1994): Kniha o rodině. Praha, nakl.Práh.
- STRNAD, V.(1992): Za systemickou párovou terapií. Konfrontace, 7, s. 34 – 40.
- WALSH, F., ed.(1982): Normal Family Processes. N. Y., The Guilford Press .
- WATZLAWICK, P.(1946): An Antology of Human Communication. Palo Alto, Science and Behavior Books.

SOUHRN

Článek prezentuje průběh a výsledky výzkumu, jehož cílem bylo ověřit, doplnit a specifikovat charakter rozdílů v komunikaci partnerů z funkčních a dysfunkčních manželství. Autorka poukazuje na rozdílná pojetí komunikace v systémové a systemické teorii; shrnuje význam, jaký jednotliví autoři, jakož i různé psychologické směry, přikládají komunikaci v manželském a rodinném soužití. Přiklání se k integrujícímu pojetí a koncipuje komunikaci jako proces, který odráží a současně také utváří charakter hlavních komponent rodinného soužití (struktury a organizace, intimity, osobní autonomie, životní hodnotové orientace), včetně jeho dynamiky.

Vzorek zkoumaných osob tvořilo čtyřicet manželských párů, z nichž dvacet náleželo do skupiny funkčních a dvacet do skupiny dysfunkčních manželství. Průběh a charakter partnerské komunikace byl sledován a měřen pomocí metod MR-Kom 1 až MR-Kom 4, které byly vytvořeny speciálně pro potřeby výzkumu.

Kvalitativní i kvantitativní analýza dat potvrdila existenci rozdílů v komunikaci funkčních a dysfunkčních párů v těchto ukazatelích: uspokojování potřeby manželské komunikace, komunikace osobních témat, otevřená komunikace pocitů, výskyt generalizovaných výroků, výskyt intrusí a výroků snižujících hodnotu partnera, kontextová jasnost sdělení, přítomnost skrytých programů, percepce existence neverbální zpětné vazby, celkový charakter partnerského rozhovoru (vyváženost komunikačních aktů, setrvání u tématu, rozdělení rolí hovořící – posluchač), charakter neverbálních složek komunikace, soulad mezi verbální a neverbální složkou, postoje a taktika jednání manželů v oblasti rozhodování, množství konfliktů a délka trvání rozlad, shoda v percepce vzájemné komunikace mezi manželi. V tabulce je specifikován charakter těchto rozdílů, který je dán výčtem polárních znaků komunikace ve funkčních a dysfunkčních manželstvích.

Závěrem se autorka zmiňuje také o hypotézách, které nebyly prokázány a naznačuje možný přínos prezentovaného výzkumu pro poradenskou praxi.

COMMUNICATION IN DYSFUNCTIONING AND FUNCTIONING MARRIAGES

This article presents the course and results of research aimed to verify, complete and specify the character of differences in partners' communication in functional and dysfunctional marriages. The author points out a different approach to communication in system and systemic theories. She describes how different authors as well as different psychological theories view communication in marriage and family life. She inclines to an integrative model and considers the communication to be a process which reflects and at the same time forms the character of the main components of family life (structure and organization, intimacy, personal autonomy, life goal orientation) including its dynamics.

The experimental sample of 40 couples was made of two groups of 20 of functional and 20 dysfunctional marriages. Methods MR-Kom 1 to MR-Kom 4, specifically created for the purpose of the research were used to observe and measure the course and character of the partners' communication.

The existence of differences in communication of functional and dysfunctional couples was proved by both qualitative and quantitative analysis. They were found in these factors: satisfying the need of marriage communication, a communication of the personal topics, an open communication of feelings, generalized statements occurrence, occurrence of intrusions and statements that humbel the value of a partner, contextual clearness of the communication, hidden programs presence, perception of the nonverbal feed-back existence, a global character of the conversation between partners (the balance of communication, staying with the topic, distribution of the roles of speaker and listener), character of the nonverbal components in communication, a harmony between the verbal and nonverbal messages, behavioral tactics in decision making, amount and duration of conflicts, concord in perception of mutual communication between the partners. The character of these differences is defined by an enumeration of the polar signs of communication in functional and dysfunctional marriages, as specified in the table.

In conclusion the author mentions hypotheses which were not proved and she indicates the possible contribution of the presented research for the counselling practice.

